

JOHN MILTON BÁSNÍK A REVOLUCIONÁŘ

SOUHRN

Světová rada míru zvolila právem 350leté výročí narození Johna Milтона jako jedno z těch, jichž má vzpomenout celý kulturní svět. John Milton byl jednou z největších osobností své doby, i kdyby zůstal básníkem a prosaikem; avšak Milton byl nadto uvědomělým, smělým a myšlenkově pronikavým revolucionářem, boříčem monarchie a mnoha jiných reakčních koncepcí, které téměř úplně ovládaly myšlení jeho doby. A právě tuto stránku jeho osobnosti a díla, kterou buržoasní kritika všemožně zastírá, je třeba lépe poznat, pocho-pit a zhodnotit. Právě v této oblasti je Milton postavou vsutku mezinárodní a jeho dílo je součástí kulturního dědictví všeho pokrokového lidstva.

Buržoasní kritika vynáší uměleckou formu jeho díla, aby odvedla pozornost od obsahu; jeho politické spisy vydává za nudné traktáty, které jsou cizím prvkem v jeho díle a pomlouvá Milтона tvrdíc, že od svých revolučních myšle-nek na konci života odstoupil.

Miltonovi bylo 31 let, když plně propukla anglická revoluce, první buržoasní revoluce světa. 20 nejlepších let svého života Milton rozněcoval, vysvětloval a bránil revoluci; teprve v poslední fázi svého života, chud a plně slepý, napsal své dvě velké epické básně Ztracený ráj a Ráj znovu nalezený.

XVII. století, v němž Milton žil, bylo obdobím revolučních bouří ve většině evropských zemí. Nová třída vědomá své síly, povstávala a na všech frontách vedla boj proti feudálním řádům násilně udržovaným rozkládající se starou vládnoucí třídou. Anglická revoluce r. 1648 byla (jak praví Marx) revolucí evropského významu, v níž se měšťanstvo spojilo s novou šlechtou proti monar-chii, staré feudální šlechtě a církvi. Král marně volal lid do zbraně proti par-lamentu. Aby dosáhla svých cílů, buržoasie potřebovala lid a musila připustit, aby revoluce šla dočasně dále, než sahaly její vlastní cíle. Kdyby nebylo svo-bodníků a lidového elementu v městech (jak praví Engels), nebyla by vedla svůj boj až do konce, nebyla by poslala Karla I. na popraviště. V anglické re-voluci v XVII. století hrály velkou roli otázky náboženství a církve. Reformace dotud v Anglii provedená nepřinesla očekávanou svobodu svědomí a nezávis-lost církve, nýbrž zastavila se prakticky na tom, že absolutní moc vykonávanou dotud papežem přenesla na anglického krále. Milton jako syn své doby, byl hluboce náboženský; věřil, že anglický národ může vybudovat svobodnější život tím, že odstraní pozemkové vlastnictví a politickou moc církve a pře-de-vším biskupů, kteří byli dosazováni králem a byli vždy mocnou oporou jeho absolutismu, tvořící mimo jiné jádro reakční sněmovny lordů. Jako revolucio-nář byl Milton nepřitelem nejen katolické církve římské, nýbrž i oficiální církve anglikánské, jakožto mocných sloupů feudálních systémů.

John Milton se narodil r. 1608 v Londýně jako syn „veřejného pisáře“, před-chůdce to dnešních notářů; učil se v Cambridge a původní svůj úmysl stát se knězem opustil proto, aby mohl svobodněji bojovat za církevní reformu. Po dosažení universitní hodnosti cestoval ve Francii a Itálii a navázal osobní styk s vedoucími osobnostmi doby; tak se ve Francii setkal s Hugo Grotiem, a ve vězení inkvisice v Itálii navštívil Galileu. První zpráva o revoluci v Anglii při-

měla ho však k přerušení cesty a návratu do Anglie: „...pokládal jsem za neštěstí cestovat pro zábavu v cizině, zatím co moji spoluobčané bojují doma za svobodu...“ Po návratu do Londýna, živě se jako soukromý učitel, počal vydávat své politické traktáty, v nichž se postupně zabýval všemi palčivými otázkami své doby. V r. 1654 vysvětlil sám, proč se rozhodl pro tuto ideologickou práci: „...síla parlamentu počínala krušit pýchu biskupů. Jakmile svoboda projevu byla zbavena cenzury, všechna ústa počínala se otvírat... viděl jsem, že se otvírá cesta k nastolení opravdové svobody; ...rozhodl jsem se proto zanechat vši jiné činnosti... a věnovat celou sílu svého talentu a píce tomuto jedinému významnému předmětu.“ Polemická síla Miltonových pamfletů byla obrovská; nejohrovenější publicisté doby, kteří stáli vesměs ve službách královské strany, neobstáli před drtivým náporem jeho argumentů.

V r. 1641 napsal Milton 5 spisů o církevní reformě. Obracel se v nich ostře proti politické moci biskupů, nikoli však přímo proti absolutní moci krále, jehož vůli biskupové oddaně vykonávali. Roztržka mezi králem a parlamentem nebyla v té době ještě úplná; Milton tu tedy projevuje bystrý smysl pro taktiku politického boje. K úplné roztržce došlo o rok později, kdy parlament zahájil řadu zákonodárných aktů, jimiž se rušily právní základy feudálních řádů (monopoly, feudální pronájem půdy, různé výsady aj.). Současně byla zrušena též královská cenzura všeho tištěného slova, což vedlo k ohromnému rozmachu revoluční politické literatury. Ježto otázkou reformy církve se zabývala řada jiných publicistů, mohl Milton obrátit svou pozornost k jiným otázkám revoluce: rodinným vztahům (rozvod), výchově dětí a zejména svobodě tisku. Spisek „O výchově“ byl věnován mistru Samuelu Hartlibovi, známému přívrženci J. A. Komenského. Nejznámějším z jeho spisů této doby je ovšem Areopagitika, imaginární to řeč k anglickému parlamentu o svobodě tisku. S pomocí neoprávněných generalisací a citátů vytržených z kontextu představuje buržoasní kritika Miltonovy názory tak, jako by byl duchovním otcem buržoasního liberalismu XIX století, jako by byl hájil abstraktní svobodu tisku, která končí ovládnutím všeho tištěného kapitalistickými monopoly. Pravý opak je pravda. Areopagitika hájí svobodu tisku pro lid, nikoli však pro nepřátele lidu. Pravice anglického měšťáctva počínala se v té době již lekat rozmachu revoluce a snažila se vydáním nových zákonů o cenzuře získat kontrolu politického myšlení národa. Milton hájí svobodu tisku proti této „páté koloně“. Uznává přitom odpovědnost — i trestní — autora i společenské nebezpečí tisku špatného. Ušlechtilé vlastenectví Miltonovo výmluvně promlouvá tam, kde Milton bojuje za svobodu tisku jako nezbytnou podmínku plného rozvoje intelektuálních a mravních sil národa.

Areopagitika a spisek „O rozvodu“ učinily z Miltona nejslavnějšího a nejzuřivěji napadeného polemika své doby. Ve vtipné satirické básni v r. 1645 mluví Milton o nenávistných zvucích „sov, kukaček, oslů, opic a psů“ které ho obklopují. Je to osud revolučních publicistů i dnes.

V následujícím období přistoupil Milton k ústředním a nejožehavějším politickým otázkám: zdůvodnění republikánské vlády, práva lidu sesadit nehodného krále, oprávněnosti soudu a popravy Karla I. Ve spisku „Pravomoc králů a úředníků“ z r. 1648—1649 podal přehled teorií o vládní moci a jejích zdrojích. Jeho vlastní názor se velmi blíží k tomu, co o 100 let později bylo nazýváno společenskou smlouvou. „Nikdo, kdo vůbec něco ví, nemůže být tak hloupý, aby popíral, že všichni lidé se zrodili svobodní... Moc králů a úředníků je moc

pouze odvozená, přenesená, její výkon byl jim svěřen lidem pro obecné dobro všech, a u lidu tato moc v zásadě zůstává nadále a nemůže mu být odňata bez znásilnění jeho přirozeného práva...“ Milton energicky zdůvodňuje, proč králové jsou odpovědní za výkon své moci a podléhají trestním sankcím stejně jako jiní veřejní úředníci: „...ať je to král či tyran nebo císař, meč spravedlnosti je nad ním...“ Odmítaje jakýkoli idealistický přístup k otázce, Milton napadá tu monarchické zřízení s ostroší, kterou ani později nikdo nepřekonal. „Tyranem je každý, ať získal korunu právem či neprávem, kdo nerespektuje právo ani obecné dobro, vládne jen pro sebe a svou skupinu“. Proti tyranu může lid právem učinit opatření jako proti „veřejnému nepříteli a ničiteli lidstva“. Současně Milton varuje kompromisní měšťanskou pravici (represen- tovanou zejména presbyteriány, jejichž budoucí zrada se projevovala již tehdy odmítavým postojem k odsouzení krále), že zášť reakce musí v případě kontra- revoluce postihnout i je. Lze snadno pochopit proč měšťáctví liberálové tak má- lo citují z tohoto významného Miltonova spisu.

Krátce potom stal se Milton „státním tajemníkem pro latinu“ — v podstatě to ministrem pověřeným koncipováním vši státní korespondence vedené la- tinsky, tedy především korespondence diplomatické; jeho hlavním úkolem bylo tudíž hájit a vysvětlovat politiku revoluční vlády před ostatními evroskými vlá- dami a veřejným míněním. Tehdy vznikl vedle některých jiných spisů podob- ného obsahu Miltonův Ikonoklast, polemika vyvolaná anonymním spiskem nazvaným Eikon basiliké — obraz krále, který odsuzoval popravu krále a se- hrál významnou roli na evropském kontinentě v propagandě proti revoluční Anglii. Tak jako v předchozím díle rozdrtil monarchické zřízení, tak v Ikonoklastu rozbil Milton falešný obraz „Krále mučedníka“. „Nechtěl jsem hano- bit padlý majestát jak se to tvrdí; dal jsem pouze přednost královně pravdě před králem Karlem“. I zde se Milton varovně obrací k zrádné pravici.

Posledním významným politickým spisem Miltonovým byla „Hotová a snad- ná cesta k nastolení svobodného státu“ (1659—1660). Znamky nadcházející zrády revoluce byly v té době již jasně patrný. Měšťanská pravice, lekajíc se přílišného rozmachu revoluce a „nebezpečných“ společenských ideí, které se šířily mezi rolnictvem, řemeslníky a v části drobné buržoasie, paktovala se zrádně s aristokratickou emigrací na evropském kontinentě. Většina politic- kých publicistů počínala kolísat a jejich hlasy postupně zmlkaly. Milton, tehdy již slepý, dral se sám proti stoupajícím vlnám reakce, a to v době, kdy revoluce se zdála již skoro zapomenutou minulostí a za dveřmi stála kontrarevoluce, která musila učinit konec jeho politickým nadějím, smyslu jeho práce a se vši pravděpodobností i jeho osobní svobodě. Milton však jej napsal; je to jeden z jeho nejpůsobivějších spisů a samozřejmě ten, který buržoasní komentátoři nikdy necitují. Milton tu s vášnivou výmluvností varuje před slabostí, kompromisnic- tvím a zradou; vyzvedá svržení monarchie jako nesmírně cennou vymoženost revoluce a prorocky líčí zhoubné následky případné restaurace. Je podivuhod- né, jak dokonale předstihuje náš současný názor na anglickou revoluci a na ty, kdo ji provedli a kdo ji zradili. Ani Milton však nezadržel vlnu reakce. V břez- nu r. 1660, kdy knížku dopisoval, došlo k rozpuštění „Dlouhého parlamentu“ a v květnu na to syn Karla I. nastoupil na trůn. Jeho moc nebyla sice již ab- solutní, ale republikánské zřízení, jeho vymoženosti a zejména jeho sliby pro budoucnost byly likvidovány. Buržoasie si pevně zajistila moc, při nejmenším na 299 let. Milton, slepý a bez prostředků ztratil své místo a jen stěží unikl vězení; jeho spis na obranu odsouzení krále byl veřejně spálen.

I pak Milton psal dále, ačkoli bylo jen málo těch, kdo jeho díla četli a diskutovali. Ještě smrt jej zastihla nad rozepsaným spiskem „O nejlepších prostředcích proti vzrůstu papismu“. Mezi jeho prosaickými díly posledního období byly i „Dějiny Británie“ a „Krátké dějiny Moskovie a jiných méně známých zemí“. Jeho hlavním dílem v závěru života byly dvě velké epické básně, které mu získaly světovou slávu: „Ztracený ráj“ a „Ráj znovu nalezený“, obě prochnuté mocným duchem humanismu, a nakonec jeho nejrevolučnější a patrně největší báseň vůbec — Miltonova labutí píseň — „Samson Agonistes“ z r. 1671. Tato dramatická báseň, dosahující téměř Aisschylovy majestátnosti, dojíímá sentimentální čtenáře již tím, že Milton byl sám slepý; ale její skutečný účín je spíše v tom, že i Milton byl revoluční patriot a byl hotov, stejně jako Samson, rozvalit sloupy, které držely celou budovu zla a zahynout v jejich sutinách. Jako Samson byl i Milton zrazen a zajat, jako Samson i Milton poznal radost, která plyne silnému z toho, že může dát svou sílu do služeb svého lidu, jako Samson i Milton hrdě odmítá sloužit svým podmanitelům a přitom ani na okamžik nepodléhá zoufalství, neztrácí ducha revoluční výzvy.

Miltonovo dílo jen zdánlivě skončilo porážkou. Ve skutečnosti mělo velké a trvalé výsledky, neboť mocně působilo na další vývoj revolučního myšlení na evropském i americkém kontinentě a žije dosud v kvasu osvobozenického boje probíhajícího ve všech částech světa.

Je správné při nedávném výročí zabývat se Miltonem především jako revolucionářem, ježto právě tato nejvýznačnější stránka jeho díla je zakrývána buržoasní kritikou. To však neznamená pomíjet nebo podceňovat nádhernou sílu a krásu jeho poesie, kterou nepřekonal žádný anglický básník kterékoli doby.

John Milton byl hluboce anglický a přesto internacionální; zrodil se v bouřlivé době a byl na výši této bouře; byl věrný revoluci a ve své odvaze nikdy nezakolísal; i v porážce zůstal nezlomen.

Patří mezi ty průkopníky, na jejichž ramenech můžeme stát my všichni, kdo se kdekoli na světě snažíme vybudovat lepší svět, svět míru, svět pro všechny.

VLADIMÍR OUTRATA